

CHAPTER «NATIONAL SECURITY»

COMPONENT METHODOLOGIES OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF DETINIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY

СКЛАДОВІ МЕТОДОЛОГІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ДЕТИНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Iryna Suprunova¹

Mykhailo Prokopchuk²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-355-2-17>

Abstract. The study of the components of the methodology of state policy in the field of detinization of the national economy was conducted. *The purpose* of the paper is to highlight the components of the methodology of state policy in the field of detinization of the national economy. This will make it possible to improve the state policy in the field of detinization of the national economy in the context of ensuring the state security of Ukraine during the post-war reconstruction of Ukraine. *Methodology* of the study is based on general research methods of analysis and synthesis, induction and deduction, observation and abstraction, which are used to systematize achievements in the theory and practice of state policy in the field of detinization of the national economy in the context of ensuring national security, in particular methodology. *Results.* A critical analysis of the components of the methodology of state policy in the field of detinization of the national economy was carried out. The original provisions of the state policy in the researched area are identified. The directions of influence on the components of state security of the state (biological, geopolitical, social, economic, military) are determined. Identified consequences of the shadow

¹ Doctor of Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of National Security,
Public Administration and Management,
Zhytomyr Polytechnic State University, Ukraine

² Postgraduate Student, Zhytomyr Polytechnic State University, Ukraine

economy for state security and key tools and methods of state policy in the field of detinization of the national economy. *Practical implications.* The results of the study can be used in the process of carrying out the policy of economic detinization as a component of Ukraine's national security. *Value/originality.* The methodological regulations for the formation and implementation of state policy in the field of detinization of the national economy have been improved.

1. Вступ

У сучасному світі з проблемою тінізації економічних процесів стикаються майже всі країни світу. Поширення тіньової економіки призводить до різкого зниження ефективності державної політики, утруднення, а подекуди й до неможливості регулювання економіки ринковими методами. Тіньова економіка як соціально-економічне явище, якому характерна наявність неконтрольованих і нерегламентованих державою, неформальних та протиправних економічних відносин, які становлять загрозу державній безпеці країни і спричиняють економічні, соціальні та екологічні збитки державі й суспільству, негативно впливає на соціально-економічний розвиток суспільства. Вона зумовлює макроекономічні диспропорції та структурні деформації суспільно-економічного розвитку, істотно впливає на соціальні процеси, які відбуваються в трансформаційному суспільстві. Тіньова економіка створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави.

Масштаби поширення тіньових економічних відносин активізують деструктивні процеси в усіх сферах та галузях національного господарства, що є перешкодою на шляху забезпечення сталого розвитку суспільства та належного рівня якості життя населення. За розрахунками Мінекономіки рівень тіньової економіки у 2021 році становив 32% від обсягу офіційного ВВП, що на 2 в.п. більше за показник 2020 року (рис. 1).

Ускладнення умов економічної діяльності у 2020–2021 роках, внаслідок запровадження протиепідемічних заходів в Україні та світі, спричинили природне бажання суб'єктів господарювання зменшити ризики втрати лімітованих ресурсів (на тлі суттєвого зростання збитків в економіці через тимчасові, але непрогнозовані у часі, обмеження ділової активності), що і призвело до зростання тінізації економіки.

Рис. 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року)

Джерело: розрахунки Мінекономіки [9]

Разом з тим, отримане за підсумком 2020 року зростання рівня тіні є меншим порівняно зі зростанням упродовж попередніх кризових періодів (зокрема, за підсумком кризи 2014 року). Це свідчить про неординарність проявів коронакризи. Пандемія та запровадженні безпрецедентні карантинні обмеження зумовили часткову зміну мотивації у поведінці економічних суб'єктів (у сферах як виробництва, так і споживання). Вірогідно, що це, у свою чергу, по-перше, знайшло відбиток в інтенсивності таких процесів, як тінізація доходів, тобто, пригнічена загальна активність з неекономічних причин обмежила не лише діяльність суб'єктів у легальному секторі економіки, але і можливість з розширення тіньових операцій. По-друге, призвело до появи нових каналів тінізації при звуженні можливості використання традиційних, що не знайшло свого повного відображення в існуючих методах оцінки тіньової економіки [8].

Незначне збільшення рівня тіньової економіки у 2021 році відбулося на тлі «шокових» зростань світових цін на сировину (енергоносії і сільськогосподарську продукцію), які спонукали суб'єктів господарювання

зменшувати ризики втрати лімітованих ресурсів в умовах збільшення виробничих витрат. Втім, упродовж 2021 року періодичні карантинні обмеження хоч і стримували розвиток та темпи відновлення більшості видів економічної діяльності (враховуючи регіональне епідемічне зонування), втім, по суті, вже не створювали суттєвих перепон для їх діяльності з огляду на кращу пристосованість до нових реалій, налагоджені збут та логістику з використанням цифрових технологій [9].

На тлі повномасштабної війни України та росії прогнозується зростання рівня тіньової економіки на фоні падіння загального економічного падіння економіки.

Динаміка фінансово-економічних трансформацій, що охопили сучасне суспільство, спонукають Україну до розробки ефективних механізмів реалізації державної політики детінізації економіки в контексті забезпечення національної безпеки, які б забезпечували державі гідне місце в міжнародній спільноті.

Державна політика детінізації економіки як складової національної безпеки буде результативною за умови формування державою стійких сприятливих умов у сфері підвищення економічної активності вітчизняними суб'єктами господарювання в першу чергу в легальному секторі економіки, що сприятиме покращенню інноваційного та інвестиційного клімату та формування середовища несприятливого для реалізації тіньових економічних відносин.

Для створення таких сприятливих умов та зміцнення основ інституційного середовища в Україні мають бути подолані системні чинники, основними серед яких є: високий рівень корупції в країні; наявність територій, непідконтрольних Уряду, утворених у ході збройної агресії росії проти України, та, як наслідок, зростання “потенційних можливостей” для застосування схем контрабанди товарами; низький рівень захисту прав власності; недостатній рівень захисту інтелектуальної власності; низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку; недосконалість судової системи країни, як наслідок, низький рівень довіри суспільства та інвесторів до неї.

Для проведення ефективної політики в сфері детінізації економіки важливим є удосконалення методології державної політики в сфері детінізації економіки.

У вітчизняній економічній науці проблеми методології державної політики в сфері детінізації економіки порушувались у працях значної кількості вітчизняних науковців, таких як Баранов С., Борщук Є., Заверуха М., Кубатко В., Мошинець О., Подмазко О., Санінський Р., Рейкін В. та інші вчені. Однак глобальні зміни суспільно-політичного життя в останні роки, безпекові виклики, економічні та фінансові потрясіння, спричинені повномасштабною війною України та росії, підвищили актуальність і зумовили необхідність дослідження методології державної політики в сфері детінізації економіки.

Для удосконалення методологічних положень формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки, необхідно ідентифікувати вихідні положень державної політики в досліджуваній сфері, зокрема, мету, об'єкт, предмет та принципи. Доцільним є визначення напрямів впливу на складові державної безпеки держави, зокрема, біологічної, геополітичної, соціальної, економічної та військової. Такий підхід сприятиме удосконаленню державної політики в сфері детінізації національної економіки в контексті забезпечення державної безпеки України в період післявоєнного відновлення України.

2. Мета, завдання, об'єкт та предмет державної політики в сфері детінізації національної економіки

Державна політика в сфері детінізації економіки є складною системою, що поєднує в собі сукупність суспільних відносин, різних видів об'єктів державного управління та різних видів державної політики. Відповідно, дана політика є структурною складовою державної безпеки, особливо, у забезпеченні таких її складових як: військова, економічна, терористична, економічна, політична. Зважаючи на складність процесу детінізації, вважаємо за необхідне, в якості методологічних положень, ідентифікувати вихідні положення державної політики в частині: визначення мети, завдань та принципів.

В таблиці 1 представлено підходи вчених до обґрунтування мети державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки.

Представлені підходи не в повному обсязі характеризують цілі та мету державної політики в сфері детінізації національної економіки.

**Мета державної політики в сфері детінізації
національної економіки як структурної складової
державної безпеки в працях учених**

Джерело	Підхід
Борщук Є., Приймак В. [4]	істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів в легальну економіку та примноження національного багатства
Ведернікова С.В. [6]	створення необхідних умов для покращення інвестиційного клімату, зниження податкового та регулятивного тиску на підприємницьку діяльність, захист прав власності та трудових відносин
Гуменна Ю.Г., Тютюник І.В. [7]	зменшити обсяги та масштаби тіньових фінансових операцій в економічному секторі
Рейкін В.С. [14]	детінізація національної економіки до оптимально-прийнятного неруйнівного рівня та її подальше стимулювання
Вільямс К. [16]	основна мета державної політики детінізації – не знищення тіньового бізнесу, а його транзит у легальне середовище

Зважаючи на ідентифіковані в попередніх розділах властивостях тіньової економіки, вважаємо, що під метою державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки варто розуміти наступне: формування державно-управлінських рішень та забезпечення їх реалізації щодо зменшення обсягів та масштабів тіньової економіки, стимулювання обмеження її виникнення в майбутньому та формування заходів їх подолання її соціально-економічних, політичних та безпекових наслідків для забезпечення відповідного рівня державної безпеки.

Відповідно до мети важливою складовою вихідних положень державної політики в сфері детінізації національної економіки є ідентифікація завдань, від яких в подальшому залежать обрані механізми реалізації політики та ключові напрями.

В таблиці 2 представленні підходи вчених до складу завдань державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки.

Відповідно до зазначеного, пропонуємо наступний склад завдань державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки:

Завдання державної політики в сфері детінізації економіки

Джерело	Підхід
1	2
Борщук Є., Приймак В. [4]	– створення сприятливих умов для легалізації зайнятості населення;
	– сприяння розвитку банківської системи і забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків;
	– скорочення рівня монополізації виробництва і розвитку конкурентного середовища;
	– підвищення ефективності економічних механізмів державного нагляду і контролю за підприємницькою діяльністю, посилення правового захисту майнових прав держави;
	– підвищення ефективності системи управління корпоративними правами;
	– розробка відповідного правового забезпечення процесу легалізації доходів
Варналій З.С. [5]	– вдосконалення існуючих методик розрахунку рівня тіньової економіки з урахуванням світової практики;
	– підвищення ефективності управління державними фінансами на всіх стадіях планування та використання бюджетних коштів;
	– створення умов для детінізації суспільно-політичного процесу;
	– стимулювання розвитку безготівкових розрахунків;
	– вдосконалення законодавства у сфері боротьби з економічними злочинами;
	– вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності та поліпшення міжвідомчої взаємодії;
	– вдосконалення фіскального адміністрування;
	– протидія тіньовій економіці в реальному секторі шляхом зниження транзакційних витрат та вдосконалення державної дозвільної системи;
	– боротьба з корупцією та підвищення рівня правової культури населення;
	– посилення захищеності прав на об'єкти інтелектуальної власності;
– зміцнення економічної безпеки держави у процесі поглиблення міжнародної та глобальної економічної інтеграції	

(Продовження таблиці 2)

1	2
<p>Савич О.В., Савич І.В. [15]</p>	– Підвищення ефективності управління державними фінансами
	– Вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності та поліпшення міжвідомчої взаємодії.
	– Вдосконалення законодавства в сфері боротьби з економічними злочинами.
	– Розвиток безготівкового розрахунку.
	– Вдосконалення фіскального адміністрування.
	– Створення сприятливих та ефективних умов для ведення бізнесу.
	– Боротьба з корупцією та підвищення рівня правової культури населення.
<p>Ведернікова С.В. [6]</p>	– «амністія» капіталів некримінального походження, в першу чергу тих, що спрямовуються в інноваційну сферу та інші суспільно значущі та пріоритетні сектори;
	– запровадження додаткових податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор юридичними особами, які пропонується надавати за фактичними результатами діяльності;
	– звуження фінансової бази тіньового господарювання через зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на розвиток людського капіталу;
	– реальне і радикальне спрощення погоджувальних та дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності, особливо, в інноваційній сфері;
	– обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів при купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму (житла, земельних ділянок, транспортних засобів та предметів розкоші);
	– залучення до реалізації стратегії легалізації представників міжнародних організацій, спеціалізованих на протидії нелегальному господарюванню, та громадянського суспільства;
	– розробка нових рекомендацій та впровадження наявних теоретичних розробок щодо виявлення напівлегальних фінансово(промислових угруповань та ліквідації виявлених схем ілєгалізації капіталу тощо.

Chapter «National security»

(Закінчення таблиці 2)

1	2
Задворних С.С. [10]	– розробка достовірної методики оцінки рівня тіньової економіки;
	– забезпечення ефективності діяльності адміністративних структур щодо протидії тінзації;
	– розробка дієвого детінізаційного законодавства;
	– формування механізму запобігання відмиванню «брудних грошей»
Борщук Є.М., Ліпенцев А.В., Заверуха М.М. [3]	– реформування податкової системи в напрямі забезпечення рівномірності розподілу податкового тиску на платників податків, спрощення процедури податкового адміністрування;
	– удосконалення грошово-кредитної та банківської систем, оптимізація механізму кредитування;
	– удосконалення управління державними корпоративними правами та ринкових механізмів управління в сфері економіки, посилення контролю за діяльністю адміністрації підприємств через ефективну систему корпоративного управління;
	– посилення контролю у бюджетній сфері, запровадження про-зорих механізмів розподілу та використання бюджетних коштів;
	– удосконалення системи контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності, усунення причин і умов контрабандного ввезення в Україну товарів за схемою «припиненого транзиту».

- впровадження мотиваційних механізмів для учасників суспільних відносин щодо легалізації доходів;
- підвищення ефективності контрольної та моніторингової діяльності як систем ідентифікації тіньової економіки;
- розробка методології оцінки тіньової економіки та індикаторів впливу на державну безпеку;
- легалізація окремих видів діяльності, що знаходяться поза законом, але не носять негативного впливу на державну безпеку;
- поширення безготівкових розрахунків в усіх сферах економічної діяльності;
- трансформація податкового законодавства;

- створення освітніх технологій щодо формування суспільної свідомості;
- трансформація нормативно-правового регулювання детінізації національної економіки.

3. Принципи державної політики в сфері детінізації національної економіки

Здійснюючи аналіз наукової літератури, ми дійшли висновку про відсутність єдиного підходу щодо класифікації принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки. Тому важливим є ідентифікація даних принципів в працях вчених та обґрунтування нового підходу до змістовного та структурного наповнення принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки.

Вітчизняні дослідники Є. Борщук та М. Заверуха [2] пропонують наступний підхід до виділення принципів та їх змісту:

1. Принцип соціальної справедливості. Він вказує на забезпечення справедливого і неупередженого розподілу національного багатства, ВВП між громадянами, територіальними громадами, іншими суб'єктами суспільних відносин, рівний доступ громадян країни до основних соціальних послуг, соціальних гарантій та застосування диференційованого оподаткування.

2. Принцип об'єктивності. Він обумовлює необхідність врахування при розробці найважливіших напрямів державної детінізації усіх можливих чинників, які впливають на кількісні та якісні показники економічної діяльності, та вимог об'єктивних закономірностей і реальних можливостей продуктивних сил.

3. Принцип детермінізму, який характеризує причинні зв'язки між явищами: одне явище (причина) породжує інше явище (наслідок). Зв'язок причини та наслідку є необхідним: при існуванні певної причини та спектру умов невідворотно виникає наслідок, який завжди буде породжуватися цією причиною та спектром умов у всіх інших випадках. Наслідок стає сам причиною нового явища, яке своєю чергою стане причиною наступного явища – це називається причинно-наслідковим ланцюгом. Для процесів тіньової економіки це дуже важливий момент.

4. Принцип узгодженості (погодженості) передбачає врахування інтересів інших видів державної політики, які впливають на форму-

вання та реалізацію державної політики детінізації або зазнають впливу від неї. Рішення, що стосуються проблем детінізації, повинні бути узгоджені з ширшим у державному масштабі комплексом принципів і рішень, що є основою сталого соціально-економічного розвитку в масштабах усієї України. Це означає, що дії відповідних органів державної влади повинні бути узгоджені та відповідати єдиній меті – покращення добробуту громадян країни, підвищення рівня їх життя.

5. Принцип прозорості полягає у нормативному врегулюванні процедур діяльності органів державної влади та дотриманні цих процедур у повсякденній діяльності.

Зазначені принципи носять загальний характер та не в повній мірі характеризують властивості тіньової економіки як загрози державній безпеці.

Подмазко О.М. [13] доводить необхідність поділу принципів детінізації національної економіки на дві групи, зокрема:

1. *Принципи побудови (загальні принципи)*: науковості (наукове обґрунтування прийнятих державою рішень і застосовуваних інструментів, які сприяють вирішенню пріоритетних завдань процесу детінізації економіки країни); ефективності (забезпечує позитивний результат впливу, як для суб'єкта впливу, так і для економіки країни в цілому); адекватності (забезпечує відповідність між формами і методами регулювання процесів детінізації економіки загальнодержавному механізму впливу на економіку країни); цілеспрямованість (забезпечує конкретну мету регулюючому впливу держави, через реалізацію пріоритетів, конкретних програм з детінізації економіки країни); системності (розробка і реалізація механізму детінізації економіки повинна спиратись на комплекс заходів: економічних, політичних, соціальних, тощо); варіантності (забезпечує множинність шляхів впливу з боку держави на процеси детінізації економіки, ґрунтуючись на особливостях соціально-економічного розвитку країни; багатоваріантність моделей детінізації економіки для виявлення оптимального шляху досягнення поставлених цілей і завдань); комплексності (використання всіх інструментів державного регулювання економікою, з урахування як зовнішніх, так і внутрішніх факторів які впливають на ефективність їх використання, щодо детінізації економіки); інтегрованості (забезпечує об'єднання детінізаційних процесів з інноваційними, інвестиційними

процесами, структурними змінами в економіці для досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни);

2. *Принципи функціонування (спеціальні принципи)*: пріоритетності (забезпечує вибір галузей економіки, з яких необхідно починати процес детінізації, базуючись на: пріоритетах структурної перебудови економіки, напрямках сучасного НТП, наявних конкурентних перевагах країни, глобалізаційних процесах); адаптивності (забезпечує гнучкість і мінливість механізму управління процесом детінізації економіки, коли прийняття рішень та застосовувані інструменти пристосовуються до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища через те, що постійна стабільна система державного регулювання процесу детінізації економіки виявиться неефективною в трансформаційній економіці України); рівноумовності (забезпечення рівних умов при роботі в легальному секторі економіки всім учасниками господарської діяльності, незалежно від розмірів і форм власності); заохочення ділової активності: створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності за рахунок усунення передумов і факторів виникнення і розвитку тіньової економіки); збалансованості інтересів (забезпечує збалансованість інтересів держави, підприємств та домогосподарств); використання інтеграційних процесів (поглиблення інтеграційних процесів з ЄС створює сприятливі умови для розвитку національного виробництва, впровадження необхідних структурних змін в економіці, детінізації економіки); інноваційно-інвестиційного забезпечення структурних змін економіки (в умовах структурних диспропорцій в економіці, обмеженості ресурсів, детінізацію економіки через стимулювання економічної діяльності, в першу чергу, необхідне здійснювати в високотехнологічних (високомаржинальних) галузях 5-го і 6-го технологічних укладів).

Подібний підхід до виділення принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки щодо поділу принципів пропонує Баранов С.О. [1] 1) загальні: пріоритет права над економікою; перманентне розширення форм державного регулювання; поєднання вітчизняного та міжнародного досвіду державного регулювання; 2) специфічні: справедливість; ефективність; стабільність; системність; адекватність; поступовість та етапність; оперативність; матеріально-фінансова збалансованість; оптимальне поєднання адміністра-

тивних та економічних методів; забезпечення єдності стратегічного та поточного державного регулювання; стимулювання підприємницької діяльності на основі виважених податкових ставок.

Підтримує даний підхід щодо поділу принципів державної політики, проте вважаємо, що зміст та склад принципів має бути уточнений в контексті сучасних реалій та проблем.

Кубатко В.В. [11] пропонує виділяти наступні принципи державної політики в досліджуваній сфері:

1. Принцип цілеспрямованості передбачає наявність чітко поставленої мети або системи цілей перед кожним конкретним об'єктом управління (міністерства, органи державного управління, підприємства, підрозділи і т.д.) щодо боротьби з тіньовим сектором економіки, враховуючи ресурсне забезпечення реалізації цього процесу, виявлення можливих слабких ланок для своєчасного попередження виникнення відхилень. Основними умовами при цьому повинні бути реальність досягнення таких цілей і чітке постановлення завдань, що дозволить мобілізувати зусилля виконавців на їх реалізацію.

2. Принцип компетентності полягає у формуванні в керівника відповідної системи знань про об'єкт управління, особливості його діяльності та рівень її тінізації, а також у кваліфікованому розподілі відповідальності між виконавцями завдань щодо детінізації діяльності об'єкта управління.

3. Принцип відповідальності передбачає побудову чіткої організаційної структури апарату управління, що забезпечить розроблення максимально ефективних положень його функціонування, встановлення матеріальної відповідальності за недодержанням посадових інструкцій виконавців та упуцнення в роботі. Кожний працівник, який бере участь у процесі реалізації політики детінізації економічної системи, повинен усвідомлювати ступінь серйозності виконуваних ним функцій.

4. Для успішної реалізації будь-якого виробничого чи управлінського процесу необхідно дбати про економію сил та продуктивне пристосування праці за допомогою вдалого поєднання матеріальних і людських ресурсів. У цьому полягає принцип ефективності. Досить важливим моментом у політиці детінізації економіки є скорочення витрат суспільного виробництва з метою збільшення обсягів інвести-

ційних ресурсів та накопичень, максимізація доходів керованих об'єктів стратегічного управління.

5. Принцип плановості та стимулювання полягає в розробленні чіткої послідовності дій щодо реалізації заходів детінізації національної економіки, встановлення термінів їх виконання та призначення відповідальних осіб і виконавців, а також розроблення ефективної системи стимулювання праці апарату управління та осіб, задіяних у цих заходах.

6. Принцип оптимального поєднання галузевого і територіального управління, що полягає у раціональному розміщенні продуктивних сил з урахуванням екологічних факторів, зайнятості населення, рівня використання робочої сили та задоволення духовних і матеріальних потреб населення.

7. Відповідно до принципу підпорядкування особистих інтересів, загальним установлюється пріоритетність загальнодержавних інтересів перед індивідуальними. Суб'єкти господарювання повинні здійснювати свою діяльність відповідно до потреб держави та в рамках загальнонаціонального розвитку. Основним завданням держави у цьому разі є забезпечення відповідних умов господарювання та стимулювання роботи підприємців на законних засадах.

8. Принцип єдності цілей і взаємозалежності передбачає формування на державному рівні системи цілей щодо ефективного розвитку підприємств державної та приватної форм власності, визначення спільних векторів їх функціонування.

Санінський Р.А. вказує наступний перелік принципів протидії тіньовій економіці: пріоритет попередження тіньової економіки над механізмами припинення злочинної поведінки, сполученого з нею; зниження обсягів тіньових секторів економіки; єдність і узгодженість суб'єктів протидії; відкритість і доступність інформації про реальний стан тіньової економіки, а також результати протидії їй; зниження корупційної привабливості тіньової економіки; доцільність.

Рейкін В.С. [14] характеризує зміст наступних принципів:

1) принцип детермінізму – передбачає наявність взаємозв'язку між різнотипними явищами та процесами формальної економіки (причинами) та об'єктивно існуючими формами тінізації економіки (наслідками). У межах загальнонаукового принципу детермінізму виокремлюємо спеціальні методологічні принципи: а) обмеженої раціональності;

б) опортунізму економічних агентів; в) мінімізації трансакційних витрат; г) інформаційної недосконалості;

2) принцип симетрії – полягає в наявності бінарної опозиції, що поєднує причинно-наслідкові взаємозв'язки: офіційну та тіньову економіку;

3) принцип верифікації – передбачає можливість перевірки гіпотез, ідей, постулатів, положень, висновків; відповідно до цього принципу всі твердження справедливі або внаслідок достовірності власних складових, або через підтвердження їх практичним досвідом;

4) принцип системності – передбачає дотримання послідовності та впорядкованості дослідження тіннізації економіки як єдиного цілого, що взаємодіє із формальною системою і забезпечує взаємозв'язок усіх підсистем та елементів;

5) принцип комплексності – полягає в повному та всебічному дослідженні тіньових явищ і процесів, що охоплює усі аспекти проблем, пов'язані із функціонуванням економічного механізму;

6) принцип оптимальності – допускає наявність оптимального (ненульового) рівня та структури тіньової економіки, за яких мінімізуються негативні наслідки та активізується позитивний вплив процесів тіннізації на офіційний сегмент економіки в кризових та трансформаційних умовах розвитку;

7) принцип варіативності (доповнюваності) – означає правомірність та можливість різних описових тлумачень одного й того ж об'єкта, в т.ч. теорій, що стосуються спільного предмета дослідження; тобто допускає множинність варіантів вирішення сучасних наукових проблем;

8) принцип відповідності – в контексті детінізації пов'язаний із необхідністю трансформації чинного законодавства, що враховує існуючі економічні відносини, а не намаганням втілити недієві формальні правила у реальність; на практиці, що означає орієнтацію на узгодження інституціональних норм із стійкими господарськими реальностями, тобто приведення їх до статусу закону;

9) принцип наслідування – означає дотримання спадковості наукових досягнень із врахуванням світового та національного досвіду; в контексті реалізації концепції детінізації національної економіки зазначений принцип відповідає неоніституціональній парадигмі, базується на пріоритетності наукових положень теорії економічних правопорушень, а також методологічному принципі обмеженої раціональності.

Вважаємо, що зазначені підходи не в повній мірі характеризують державну політику в сфері детінізації національної економіки, що обумовлено:

– по-перше, обраним методологічним інструментарієм щодо дослідження детінізації національної економіки. Так, питання тіньової економіки піднімалося в різних галузях наук, зокрема: юридичні, економічні, політичні, соціологічні. Зазначенні підходи не в повній мірі відповідають теоретико-методологічним положенням наук з державного управління;

– по-друге, виокремлені принципи вченими можуть бути скеровані на вирішення конкретної проблеми, що стосуються тіньової економіки, а не проблеми детінізації національної економіки загалом;

– по-третє, державна політика в сфері детінізації національної економіки має врахувати усі можливі підходи до даного питання, адже має вирішити ключову проблему – забезпечення державної безпеки.

В контексті зазначеного пропонуємо виділяти наступні групи принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки:

1. Загальні принципи: науковості; ефективності; цілеспрямованість; компетентності; відповідальності; оптимальності; варіативності; системності; верифікації.

2. Спеціальні принципи: матеріально-фінансова збалансованість; поєднання адміністративних та економічних методів; єдності стратегічного та поточного державного регулювання.

В контексті зазначеного, вважаємо, що під об'єктом державної політики в досліджуваній сфері варто розуміти: економічну діяльність суспільних інститутів на різних рівнях соціально-економічної системи, що реалізується через нелегальну господарську діяльність та/або порушення діючих правових норм, що призводить до отримання тіньових доходів суб'єктами господарювання, громадянами чи групами громадян. У свою чергу, предмет будемо визначати наступним чином: запобігання та протидія тіньовій економіці як інструменту реалізації соціально-економічних інтересів учасників суспільних відносин на різних рівнях економічної системи держави, що забезпечує високий рівень державної безпеки.

Розглянемо також ключові вектори реалізації політики держави щодо детінізації економіки (рис. 2). Одним із ключових інструментів

Рис. 2. Вектори реалізації державної політики детінізації економіки як структурної складової національної безпеки

Джерело: удосконалено автором на основі [12, с. 127]

активізації процесів детінізації економіки є забезпечення активної державної політики.

Державна політика детінізації економіки повинна здійснюватися на основі системного підходу до окреслених векторів та застосування інструментів впливу суб'єктів детінізації на процеси, які реалізуються в цій сфері.

Варто акцентувати увагу на відсутності нормативного акту, який би комплексно окреслив стратегічні орієнтири, цілі та завдання протидії тінзації національної економіки, а також інструменти та механізми успішної реалізації такої державної політики в узгодженні з іншими напрямками державної політики у сфері національної безпеки. Доцільним є ухвалення Закону України «Про детінізацію національної економіки», який би комплексно розкривав сутність тіншової економічної діяльності, адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення в даній сфері, розкривав забезпечення, механізми та інструменти державної політики в сфері детінізації економіки.

4. Напрями реалізації державної політики з позиції впливу на різні рівні державної безпеки

Визначені вихідні положення на напрями реалізації державної політики з позиції впливу на різні рівні державної безпеки представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Методологія формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки

ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ	
Мета	формування державно-управлінських рішень та забезпечення їх реалізації щодо зменшення обсягів та масштабів тіньової економіки, стимулювання обмеження її виникнення в майбутньому та формування заходів їх подолання її соціально-економічних, політичних та безпекових наслідків для забезпечення відповідного рівня державної безпеки
Завдання	
1. Впровадження мотиваційних механізмів для учасників суспільних відносин щодо легалізації доходів	2. Підвищення ефективності контрольної та моніторингової діяльності як систем ідентифікації тіньової економіки
3. Легалізація окремих видів діяльності, що знаходиться поза законом, але не носять негативного впливу на державну безпеку	4. Поширення безготівкових розрахунків в усіх сферах економічної діяльності
5. Розробка методології оцінки тіньової економіки та індикаторів впливу на державну безпеку	6. Трансформація нормативно-правового регулювання детінізації національної економіки
7. Трансформація податкового законодавства	8. Створення освітніх технологій щодо формування суспільної свідомості
Об'єкт	Предмет
Економічна діяльність суспільних інститутів на різних рівнях соціально-економічної системи, що реалізується через нелегальну господарську діяльність та / або порушення діючих правових норм, що призводить до отримання тіньових доходів суб'єктами господарювання, громадянами чи групами громадян	Запобігання та протидія тіньовій економіці як інструменту реалізації соціально-економічних інтересів учасників суспільних відносин на різних рівнях економічної системи держави, що забезпечує високий рівень державної безпеки

Chapter «National security»

(Закінчення таблиці 3)

Принципи				
<i>Загальні</i>			<i>Спеціальні</i>	
Науковості	Ефективності	Цілеспрямованості	Матеріально-фінансова збалансованість	
Компетентності	Відповідальності	Оптимальності	Посднання адміністративних та економічних методів	
Варіативності	Системності	Верифікації	Єдності стратегічного та поточного державного регулювання	
ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНУ БЕЗПЕКУ				
Вплив на складові державної безпеки				
<i>Біологічна</i>	<i>Військова</i>	<i>Соціальна</i>	<i>Економічна</i>	<i>Політична</i>
Соціально-економічні наслідки				
1. Зниження рівня фінансового забезпечення виконання функцій держави		2. Зниження рівня соціального консенсусу в суспільстві, що призводить до соціальних конфліктів		3. Підвищує рівень ризику нерівності в суспільстві та несправедливого розподілу суспільних благ
4. Знижує рівень інвестиційної привабливості економіки країни		5. Підвищує рівень зовнішніх загроз державній безпеці		6. Знижує ефективність ринків товарів, робіт послуг, праці та капіталів
СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ				
<i>Органи центральної виконавчої влади</i>	<i>Органи місцевого самоврядування</i>	<i>Правоохоронні органи</i>	<i>Контролюючі органи</i>	
ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕТОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ				
Механізми формування та реалізації				
<i>Контрольно-моніторинговий</i>		<i>Кримінально-правовий</i>		<i>Інформаційно-комунікаційний</i>
<i>Освітньо-просвітницький</i>		<i>Організаційно-інституційний</i>		<i>Фінансово-економічний</i>
Оцінка ефективності				
Формування індикативно-оціночного механізму ефективності державної політики в сфері детінізації				

Джерело: розроблено автором

Відповідно до зазначеного визначено, що тіньова економіка має негативний вплив та такі складові державної безпеки, як: біологічна – неспроможність держави протистояти біологічним загрозам, зокрема пандемії коронавірусу; військова – зниження рівня фінансового забезпечення виконання оборонної функції держави; соціальна – створення умов для соціальної нерівності та зниження рівня соціального консенсусу; економічна – зниження інвестиційної привабливості країни; політична – чинить вплив на геополітичну безпеку. В даній статті більше уваги приділимо питанню геополітичної безпеки та соціальної безпеки держави.

Результативно трансформувати економічну систему на даному етапі є неможливим. Тому й надалі існування тіньової економіки залишається реальною загрозою для державної безпеки України та її геополітичного безпекового статусу. Відповідно, набувають стратегічної актуальності напрями протидії щодо розвитку тіньової економіки, а саме:

- посилення боротьби з корупцією та очищення влади;
- створення умов для легалізації зайнятості;
- удосконалення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю;
- створення сприятливого бізнес-середовища;
- протидія легалізації (відмиванню) тіньових доходів та ін.

5. Висновки

Розроблено методологічні положення формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки, що передбачають:

1) ідентифікацію вихідних положень державної політики в досліджуваній сфері (мета – формування державно-управлінських рішень та забезпечення їх реалізації щодо зменшення обсягів та масштабів тіньової економіки, стимулювання обмеження її виникнення в майбутньому та формування заходів їх подолання її соціально-економічних, політичних та безпекових наслідків для забезпечення відповідного рівня державної безпеки; завдання; об'єкт – економічна діяльність суспільних інститутів на різних рівнях соціально-економічної системи, що реалізується через нелегальну господарську діяльність та/або порушення діючих правових норм, що призводить до отримання тіньових доходів суб'єктами господарювання, громадянами чи гру-

пами громадян; предмет – запобігання та протидія тіньовій економіці як інструменту реалізації соціально-економічних інтересів учасників суспільних відносин на різних рівнях економічної системи держави, що забезпечує високий рівень державної безпеки; принципи);

2) визначено напрями впливу на складові державної безпеки держави (біологічна, геополітична, соціальна, економічна, військова);

3) ідентифіковані наслідки тіньової економіки для державної безпеки: зниження рівня фінансового забезпечення виконання функцій держави; зниження рівня соціального консенсусу в суспільстві, що призводить до соціальних конфліктів; підвищує рівень ризику нерівності в суспільстві та несправедливого розподілу суспільних благ; знижує рівень інвестиційної привабливості економіки країни; підвищує рівень зовнішніх загроз державній безпеці; знижує ефективність ринків товарів, робіт послуг, праці та капіталів;

4) ідентифіковані ключові інструменти та методи державної політики в сфері детінізації національної економіки.

Список літератури:

1. Баранов С. О. Державне регулювання детінізації національної економіки: організаційно-правовий аспект : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. з держ. упр. спец. : 25.00.02. Київ, 2018. 242 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/138/files/df92de6e-2130-4e2b-b203-de4ab9728b00.pdf>

2. Борщук Є. М., Заверуха М. М. Концептуальні основи формування національної доктрини детінізації економіки. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1. С. 203–209.

3. Борщук Є. М., Ліпенцев А. В., Заверуха М. М. Теоретико-прикладні основи детінізації економіки України / Львів. регіон. ін-т держ. упр. НАДУ при Президентові України. *Ефективність державного управління : збірник наук. пр.* 2015. Вип. 43. С. 29–35.

4. Борщук Є. М., Приймак В. І. Системність процесів детінізації національної економіки. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 1. С. 176–181.

5. Варналій З. С. Детінізація економіки як чинник забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник*. 2009. Вип. 1. С. 3–20.

6. Ведернікова С. В. Детінізація економіки як фактор економічної стабільності держави. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 33–36.

7. Гуменна Ю. Г., Тютюнник І. В. Державна політика протидії тінізації економіки: обґрунтування ключових аспектів формування та реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22. Ч. 1. С. 83–87.

8. Загальні тенденції тіньової економіки у 2020 році / Міністерство економіки України. 2021. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
9. Загальні тенденції тіньової економіки у 2021 році / Міністерство економіки України. 2021. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
10. Задворних С. С. Фінансова політика держави у забезпеченні детінізації економіки України : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук спец. : 08.00.08. Черкаси, 2015. 212 с.
11. Кубатко В. В. Державна політика детінізації економіки України з урахуванням економіко-екологічних факторів : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук спец. : 08.00.03; МОН України; Сумський державний університет. Суми, 2019. 221 с.
12. Мошенець О. В. Концептуальні засади формування державної політики детінізації економічних відносин. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. Вип. 24. С. 124–128.
13. Подмазко О. М. Організаційно-економічні засади детінізації економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Одеса, 2015. 23 с.
14. Рейкін В. С. Детінізація національної економіки в умовах невизначеності : автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук спец. : 08.00.03; Центральна спілка споживчих товариств України Львівський торговельно-економічний університет. Львів, 2019. 42 с.
15. Савич О. В., Савич І. В. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827>
16. Williams C. C. Tackling Europe's undeclared economy. *ADAPT Bulletin*. 2015. URL: http://eprints.whiterose.ac.uk/88092/1/Williams_ADAPT_article.pdf

References:

1. Baranov, S. O. (2018). State regulation of detinization of the national economy: organizational and legal aspect: Candidate's thesis. Kyiv. Available at: <http://academy.gov.ua/pages/dop/138/files/df92de6e-2130-4e2b-b203-de4ab9728b00.pdf> (in Ukrainian)
2. Borshchuk, Ye. M., Lipentsev, A. V., and Zaverukha, M. M. (2015). Theoretical and applied foundations of the detinization of the economy of Ukraine. Lviv. rehion. in-t derzh. upr. NADU pry Prezydentovi Ukrainy. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia: zbirnyk nauk. pr.*, vol. 43, pp. 29–35. (in Ukrainian)
3. Borshchuk, Ye. M., & Zaverukha, M. M. (2018). Conceptual foundations of the formation of the national doctrine of economic detinization. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1, pp. 203–209. (in Ukrainian)
4. Borshchuk, Ye. M., and Pryimak, V. I. (2017). The systematicity of the processes of detinization of the national economy. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1, pp. 176–181. (in Ukrainian)

5. Kubatko, V. V. (2019). State policy of detinization of the economy of Ukraine, taking into account economic and environmental factors. Candidate's thesis. Sumy: Sums'kyi derzhavnyi universytet. (in Ukrainian)
6. Varnalii, Z. S. (2009). Detinization of the economy as a factor in ensuring the national security of Ukraine. *Naukovyi visnyk*, vol. 1, pp. 3–20. (in Ukrainian)
7. Podmazko, O. M. (2015). Organizational and economic principles of detinization of the economy of Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa. (in Ukrainian)
8. Zahalni tendentsii tinovoi ekonomiky u 2020 rotsi (2021). Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Available at: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (in Ukrainian)
9. Zahalni tendentsii tinovoi ekonomiky u 2021 rotsi (2022). Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (in Ukrainian)
10. Vedernikova, S. V. (2015). Detinization of the economy as a factor in the economic stability of the state. *Ekonomika ta derzhava*, no. 11, pp. 33–36. (in Ukrainian)
11. Humenna, Yu. H., and Tiutiunyk, I. V. (2018). State policy of countering shadowing of the economy: justification of key aspects of formation and implementation. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 22, pp. 83–87. (in Ukrainian)
12. Moshenets, O. V. (2021). Kontseptualni zasady formuvannia derzhavnoi polityky detinizatsii ekonomichnykh vidnosyn. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*, vol. 24, pp. 124–128. (in Ukrainian)
13. Zadvornyykh, S. S. (2015). Financial policy of the state in ensuring the detinization of the economy of Ukraine. Abstract of Ph.D. dissertation, Groshi, finansy i kredit. Cherkasy. (in Ukrainian)
14. Reikin, V. S. (2019). Detinization of the national economy in conditions of uncertainty: Extended abstract of candidate's thesis. Ph.D. Thesis, ekonomika ta upravlinnya natsionalnim gospodarstvom. Lviv: Lvivskiy torhovelno-ekonomichnyi universytet. (in Ukrainian)
15. Savych, O. V., and Savych, I. V. (2015). The main factors and ways of counteracting the shadowing of the economy of Ukraine. *Efektivna ekonomika*, no. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827> (in Ukrainian)
16. Williams, C. C. (2015). Tackling Europe's undeclared economy. *ADAPT Bulletin*. Available at: http://eprints.whiterose.ac.uk/88092/1/Williams_ADAPT_article.pdf